

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

Віктор Іващенко,

доцент кафедри інтелектуальної власності Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат історичних наук

Правовий захист творів літератури науки та мистецтва неможливий без чіткого налагодженого законодавства у сфері авторського права. Тож вивчення історичного досвіду, набутого за часів Російської та Австро-Угорської імперій, є важливим для сучасного стану справ у сфері авторського права.

Деякі аспекти досліджуваної нами теми знайшли наукове висвітлення у працях Г. Довгань, Я. Конторовича, А. Симолина, А. Пиленка та ін. Однак спеціального дослідження, присвяченого аналізу законодавчого забезпечення охорони авторських прав на українських землях наприкінці ХІХ – початку ХХ століть, нам віднайти не вдалося. Автор статті має на меті висвітлити та проаналізувати законодавче забезпечення охорони авторських прав у Російській імперії та Австро-Угорщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть.

Наприкінці ХІХ століття ситуація у сфері охорони авторського права в Російській імперії істотно змінилася. Враховуючи природу авторського права та суспільних відносин, які виникали навколо творів літератури науки та мистецтва, у 1887 році норми авторського права були перенесені з Цензурного статуту до цивільного законодавства (ч. I т. X) як додаток до примітки 2 до ст. 420 «Про право власності» і називалися «Про право власності на твори наук, словесності, художеств та мистецтва». У примітці 2 зазначалося: «...право власності на твори

літератури та художеств, яке належить авторам, їх спадкоємцям або особам, яким воно передане, називається власністю літературною та художньою, а право власності на твори музичні — власністю музичною» [1, 64].

Наприкінці ХІХ століття дедалі відчутнішою ставала потреба у прийнятті нового закону про авторське право, котрий би відповідав вимогам часу. У 1897 році Державна рада прийняла рішення негайно почати розробку нового закону. Однак такий закон було прийнято лише в березні 1911 року. Він називався Положення «Про авторське право» від 20.03.1911 року. При його розробці законодавцем було враховано тогочасний передовий світовий і європейський досвід. У законі була закріплена теорія виключних авторських прав. Норми згаданого закону базувалися на панівній в Російській імперії традиції ставлення до інституту авторського права як до різновиду права власності. Свідченням цього є те, що права авторів оголошувалися літературною власністю, котра могла повністю відчужуватися на увесь строк охорони авторських прав насамперед видавцями, що могли купувати права інтелектуальної власності на твори [1, 66].

У Законі 1911 року вперше на законодавчому рівні було класифіковано розширене коло об'єктів, які підлягали охороні авторським правом відповідно до сфер творчої діяльності. Згідно зі ст. 1, до них належали:

1) літературні твори: як письмові, так й усні (промови, лекції, реферати, доповіді, повідомлення, проповіді тощо); 2) музичні твори, зокрема і музичні імпровізації; 3) художні твори (живопис, гравірування та інші види графічного мистецтва; 4) фотографії та подібні їм твори. Коло об'єктів, окреслених в ст. 1 наведеного Закону було досить широким. Новацією стало включення фотографічних творів в одному нормативному акті з іншими об'єктами авторського права. Закон «Про авторське право» (ст. 2) встановлював виключність права автора у можливості використання власного твору [2, 740–743].

У Російській імперії до початку ХХ століття авторське право на твір у особи виникало з моменту його опублікування, твори, видані за кордоном, правову охорону не отримували. Для адаптації російського законодавства до європейського в ст. 4 Закону 1911 року вказувалося, що авторське право визнавалося й щодо неопублікованих творів та творів опублікованих за кордоном за всіма авторами та їхніми правонаступниками незалежно від їх підданства. Закон 1911 року чітко визначав поняття співавторства (ст. 5). Розрізнялося подільне та неподільне співавторство (ст. 15). Законодавцем було чітко окреслено коло спадкоємців, до яких може перейти авторське право (ст. 6), та встановлені строки охорони авторських прав (статті 11, 12) [2, 744–755].

Згідно зі ст. 17 вказаного Закону, протягом 50 років поширювалася охорона на анонімні твори, або твори під псевдонімом. Відлік строку охорони авторських прав починався з 1 січня року, наступного після року смерті автора (ст. 18 наведеного Закону).

Про значний поступ у розвитку інституту авторського права в Російській імперії на початку ХХ століття свідчить визнання законодавцем подвійної юридичної природи авторського права. Чітко усвідомлювалася

сутність та специфіка як права інтелектуальної власності загалом, так й авторського права зокрема. Характерні особливості полягали у тому, що право інтелектуальної власності, як і авторське право, подібно до сучасності, тлумачилося як поєднання тріади майнових та немайнових прав автора [3, 1–4]. Зокрема, з прийняттям Положення вперше у Російській імперії на законодавчому рівні було визнано право на авторське ім'я, котре передбачало використання твору під своїм власним іменем, під псевдонімом або анонімно. Законом закріплювалося право автора на недоторканність твору, що полягало у недопущенні без згоди автора або його спадкоємців видавати або використовувати твір з будь-якими змінами (ст. 20). Під час використання твору чи його частин необхідно було вказувати ім'я автора та джерело запозичення (ст. 19) [2, 759].

Позитивом було й те, що законодавець чітко окреслив коло об'єктів, які не підпадають під правову охорону авторським правом. До таких об'єктів належали: закони і урядові розпорядження, постанови законодавчих установ, суспільних зібрань і матеріали, на яких ці закони, розпорядження і постанови ґрунтуються, а також рішення судових установ (ст. 37). Подібні статті містять і сучасне українське право інтелектуальної власності.

Важливим нововведенням було те, що об'єктом авторського права став переклад. Правова охорона набувалася за умови зазначення на титулі чи у передмові про збереження за автором цього права. Виключне право перекладу зберігалось за автором протягом 10 років з моменту публікації оригіналу за умови друку протягом 5 років з цього ж моменту перекладу (ч. 2 ст. 33 Положення).

Коло прав автора щодо використання твору теж розширилося. Зокрема, вперше було вказано, що переробка оповідального твору в драма-

тичну форму чи навпаки допускається лише за згодою автора або його спадкоємців (ст. 31).

Що стосується художніх творів, то виникнення авторського права на них у попередньому законодавстві залежало від реєстрації цих творів. Згідно із Законом 1911 року, художнику належали всі права на його твір. Купівля твору в художника не переносила на покупця твору авторського права власне на твір, якщо це не обумовлювалося у договорі. Авторське право художника на твір не було абсолютним. Статтею 52 Закону 1911 року встановлювалося, що право виставляти, відтворювати і розповсюджувати портрети і бюсти, створені художником, належить особам, з яких написаний портрет або бюст та їхнім спадкоємцям [2, 741–777].

Що стосується захисту авторських прав композиторів, то ст. 42 Положення 1911 року вони отримали виключні права перекладати свої твори на один чи декілька голосів, інші тони, певні інструменти чи на оркестр. Крім цього, автори отримали право перекладу власних творів на механічні інструменти (фонографи, грамофони). Однак це право обмежувалося тим, що композитор, який почав видавати грамофонні платівки, був зобов'язаний видавати дозволи всім охочим. Якщо композитор не міг дійти добровільної згоди з особою, що хотіла отримати ліцензію, то така ліцензія надавалася судом у примусовому порядку [4, 9–10]. Також у Законі вказувалося, що публічне виконання музичних творів без згоди композитора допускалося, якщо воно здійснювалося: 1) не з метою отримання матеріальної вигоди; 2) під час народних гулянь; 3) для збору коштів на благодійництво і виконавці не отримували винагороди. Такі музичні твори, як романси, ораторії, симфонії не могли виконуватися публічно без згоди композитора за умови, що він на кожному екзем-

плярі твору застеріг це своє право (ст. 48 Положення).

Як ми вже зазначали вище, в Положенні 1911 року серед кола об'єктів, що охоронялися авторським правом, були фотографії. Для них закон створював певні формальності, які не застосовувалися до інших форм художньої творчості. Зокрема, фотографія не могла бути анонімною. На ній повинні були зазначатися ім'я, прізвище, адреса фотографа та рік видання. Авторські права фотографів захищалися тільки в творах, виготовлених фотографічним, механічним або хімічним способом. Строк охорони фотографічних творів тривав 10 років, а особливо цінні збірники фотографічних творів, які мали культурну й історичну цінність, охоронялися 25 років [4, 10].

Загалом Закон 1911 року був істотним кроком у процесі розвитку законодавства у сфері авторського права в підконтрольних Російській імперії українських землях.

Що стосується українських земель, які належали до складу Австро-Угорщини, то тут ситуація була дещо іншою. Новий Закон про авторське право на твори літератури, мистецтва та фотографії був прийнятий в імперії Габсбургів у 1895 році. Він складався з 5 загальних розділів та 68 параграфів: 1) загальні положення; 2) зміст авторського права; 3) строк правової охорони, 4) охорона авторського права; 5) прикінцеві положення. Згідно з § 1, дія цього закону поширювалася на твори літератури, мистецтва та фотографії. Закон містив перелік об'єктів, що не охоронялися авторським правом. Згідно з § 5, це були офіційні документи, видані органами влади, промови, виголошені на публічних зборах, прес-інформація, оголошення, інструкції про застосування виробів [1, 43].

Авторське право на твір, опублікований анонімно чи під псевдонімом, отримував видавець. Уперше з'явили-

ся норми, що регулювали відносини співавторства. У § 7 наведеного Закону чітко вказувалося, що авторське право на твір, створений у співавторстві, належало всім співавторам, які могли розпоряджатися твором лише за спільною згодою. Непорозуміння, що могли виникати між авторами, вирішувались у судовому порядку. У цьому Законі визначалося поняття складеного твору та його суб'єкта (упорядника). Так, авторське право на складені твори (збірники) належало упоряднику, а на твори, включені до складеного твору, їхнім авторам (§ 8); була закріплена презумпція авторства (§ 10) [1, 43].

До кола окремих об'єктів авторського права належали фотографічні твори. Авторське право на них охоплювало право публічного показу, виготовлення відбитків та їх продаж. Визнання фотографії як окремого об'єкта авторського права відбулося на 16 років раніше, ніж у Російській імперії. Для виникнення авторських прав на фотографію, необхідно було зазначити на ній відомості про виконавця: прізвище, адресу фірми та рік появи відбитка. Авторське право на фото, замовлене за оплату, належало замовникові, а строк правової охорони фотографій становив 10 років з моменту виготовлення першого відбитку (§ 48). Аналогічний строк охорони твору було встановлено і у російському законодавстві [1, 43–44].

Досить детально були врегульовані авторські права на музичні твори. Цього аспекту стосувалися § 31–36 наведеного Закону. Натомість не згадувалося про твори архітектури та містобудування. Законодавцем лише зазначалося, що охороняються проекти та плани [1, 43–44].

Згідно з § 22 Закону 1895 року, правова охорона надавалася назві твору. У тогочасній правовій думці серед авторських прав визнавалися лише майнові права, зокрема, право опублікування та право публічного

виконання (§ 23). Варто зазначити, що, згідно з § 10 цього Закону, вимагалось вказувати на афішах автора твору, покладеного в основу вистави, а отож можна говорити про те, що в законодавстві все ж було закріплене право на ім'я [1, 45]. Щоправда, це закріплювалося не безпосередньо, а опосередковано. У цьому аспекті російське законодавство вигідно відрізнялося від австрійського. Справа в тому, що істотним недоліком австрійського законодавства про авторське право була відсутність норм, які би захищали інші особисті немайнові права творців.

Законом 1895 року визначався строк охорони авторського права протягом усього життя автора та 30 років після його смерті. Новелою Закону 1895 року було введення реєстру авторів та їхніх творів, який формувався у Міністерстві торгівлі. Такі відомості були важливими для осіб, чиї твори були оприлюднені анонімно або під псевдонімом, оскільки строк дії авторського прав у такому разі становив 30 років з моменту оприлюднення.

Таким чином, законодавство як Австро-Угорщини, так і Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX століть формувалося під впливом декількох зовнішніх і внутрішніх факторів. По-перше, як у Російській імперії так і в Австро-Угорщині відчувалася гостра потреба в реформуванні чинного законодавства, що неповністю забезпечувало режим правової охорони на порівняно нові об'єкти авторського права, зокрема, фотографічні твори. По-друге, прагнення творчої еліти щодо ширшого захисту своїх майнових і немайнових прав, зокрема, права на авторське ім'я. Серед зовнішніх факторів можна виділити вплив європейської культурної і бізнесової еліти, яка розцінювала Російську імперію та Австро-Угорщину як потенційний ринок для збуту своєї поліграфічної продукції, для захисту ав-

торів і видавців якої необхідне було якісно нове правове поле.

Прийняття відповідних нормативних актів Російською імперією та Австро-Угорщиною було істотним кро-

ком на шляху становлення системи охорони авторського права. ♦

Список використаних джерел

1. Довгань Г. В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. / Довгань Галина Василівна. — Львів, 2008. — 222 с.
2. Конторович Я. Авторское право на литературные, музыкальные, художественные и фотографические произведения. / Я. Конторович. — Петроград : Брокгауз Эфрон, 1916. — 791 с.
3. Симолин А. Охрана личных прав авторов в новом законе об авторском праве 20-го марта 1911 г. / А. Симолин. — [Б.г.], 1912. — 48 с.
4. Пиленко А. Новый закон об авторском праве. Текст закона, сопоставление с преждействующим правом, подготовительные материалы / А. Пиленко. — Спб. : А. С. Суворин, 1911. — 168 с.

Надійшла до редакції 26.11.2013 року